

пользование таких эколого-экономических инструментов, как плата за экосистемные услуги.

Ключевые слова: устойчивое развитие, устойчивое землепользование, платежи за экосистемные услуги, эколого-экономические инструменты.

Nyesyvetova S. Socio-economic aspects sustainable land use in agriculture

Pressing questions of sustainable land use in the present circumstances. Thus, despite the large amount of research in this field, the social component of sustainable economic development remains under-researched. The article analyzes social and environmental components of the structural elements of sustainable development the agricultural sector. Namely, an analysis of the dynamics and trends of the major socio-demographic situation in the last decade . The analysis of the state of social infrastructure , housing in rural areas.

The paper concluded that necessity of introduction effective economic, administrative and legal mechanisms for the development of land relations, education villager - the host and real policies (instead declarative) socio-economic development of rural areas. Draws attention to the fact that in the course of reform was not considered the value of land as a resource for the development of productive forces, the main means of production in the agricultural sector and the basic component of the environment. This was exacerbated economic, environmental and social problems.

Added by offers a more widespread use of environmental-economic instruments such as payments for ecosystem services, while ensuring an appropriate level of cost of land and property complexes, maximize revenues from the use of owners, ownership and disposition of land resources, increasing the volume and improving the quality of services provided to tenants, effective cooperation with state authorities. Landowners and land users should compensate for the over-exploitation of resources, depletion of land, or were entitled to some compensation at refusal of the destructive and environmentally hazardous forms of land use.

Keywords: sustainable development, sustainable land management, payments for ecosystem services, ecological and economic instruments .

Дата надходження до редакції: 30.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Борисова В.А.

УДК 338: 631.1

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ

О. С. Новікова, ст. викладач, Сумський національний аграрний університет

У статті класифікуються та досліджуються окремі інструменти екологізації сільського господарства та проблеми, що перешкоджають його ефективному екологозбалансованому розвитку.

Ключові слова: екологізація сільського господарства, платне природокористування, механізм екологізації, раціональні сівозміни.

Постановка проблеми. Економічна теорія і світовий досвід розвитку ринкового господарства свідчать про те, що в силу специфічних особливостей ні сільське господарство, ні продовольчий ринок не є саморегульованими системами. Це обумовлює необхідність постійного втручання держави та недержавних організацій в аграрне виробництво з метою коригування його розвитку для забезпечення населення якісними продуктами харчування у достатній кількості з мінімальною шкодою для оточуючого середовища. Традиційні способи господарювання дрібних агроутворень не спроможні забезпечити достатній рівень прибутковості і поступаються сучасним методам виробництва. Переваги отримують агрохолдинги, які часто нехтують екологічними принципами. Внаслідок цього виникає необхідність у формуванні надійного механізму екологізації агропромислового господарювання з використанням різноманітних інструментів впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та вдосконалення теорії і практики еко-

логізації виробництва в цілому та безпосередньо сільськогосподарського є важливою темою для досліджень. Цьому питанню приділено багато уваги у працях вітчизняних вчених: Геєця В.М., Данилишина Б.М., Саблука П.Т. Трегобчука В.М., Третяка А.М, Царенка О.М та інших [1, 2, 3, 4]. Тим не менш, аналіз літературних джерел виявив необхідність більш детально проаналізувати складові механізму екологізації АПК та дослідити проблеми, що не дозволяють ефективно перевести вітчизняне сільське господарство на засади сталого розвитку.

Постановка завдання.

Метою дослідження є конкретизувати окремі складові механізму екологізації АПК та встановити дієвість його окремих інструментів у сучасних умовах. Об'єктом дослідження є процес використання організаційно-економічних важелів у процесі екологізації сільськогосподарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах обмеженості природних ресурсів та стрімкого руйнування і деградації середовища існування, екологізація суспільного виробництва та перехід на принципи сталого розвитку є необхідною умовою подальшого існування людства. Сільське господарство досить довго залишалось поза увагою екологів, але зараз впевнено посідає одне з провідних місць у переліку екологічно шкідливих видів діяльності через тісний зв'язок з природним середовищем, можливість спричиняти суттєвий і довготривалий вплив на екосистеми.

Екологізація за В.І. Вернадським – це процес неухильного і послідовного впровадження системи технологічних, управлінських та інших рішень, що дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов поряд з поліпшенням чи хоча б збереженням якості навколишнього середовища. Тобто вона передбачає зміну самого підходу до прийняття рішень, застосування принципу екологічно прийнятності або обумовленості у кожному аспекті суспільного виробництва. Стосовно екологізації сільського господарства, за визначенням О. М. Царенка - це безальтернативний шлях вирішення екологічних

проблем агропромислового виробництва, мета якого - збереження й відтворення природно-ресурсного потенціалу АПК, формування екологічно комфортного середовища для життя й діяльності населення, забезпечення виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції. [4]

Механізм екологізації прийнято розглядати в економічному, організаційному, правовому, мотиваційному розрізах, вказуючи на різні важелі впливу на процеси суспільного виробництва. Ми вважаємо, що в рамках даного дослідження припустимо застосувати узагальнення і представити єдину класифікацію важелів, які через фінансово-економічне та організаційне обмеження та сприяння стимулюють здійснення природоохоронних заходів. Так, Коняев О.В., Бігдан О.В., Дубодєлова А.В., досліджуючи механізми екологізації агропромисловості, виділяють у їх складі примусову, стимулюючу та ринкову (маркетингову) складові [5]. Ми погоджуємося з такою класифікацією і хотіли б представити інструменти екологізації у нерозривному зв'язку з цілями і задачами екологізації – задоволенні екологічних потреб людства (Рис.).

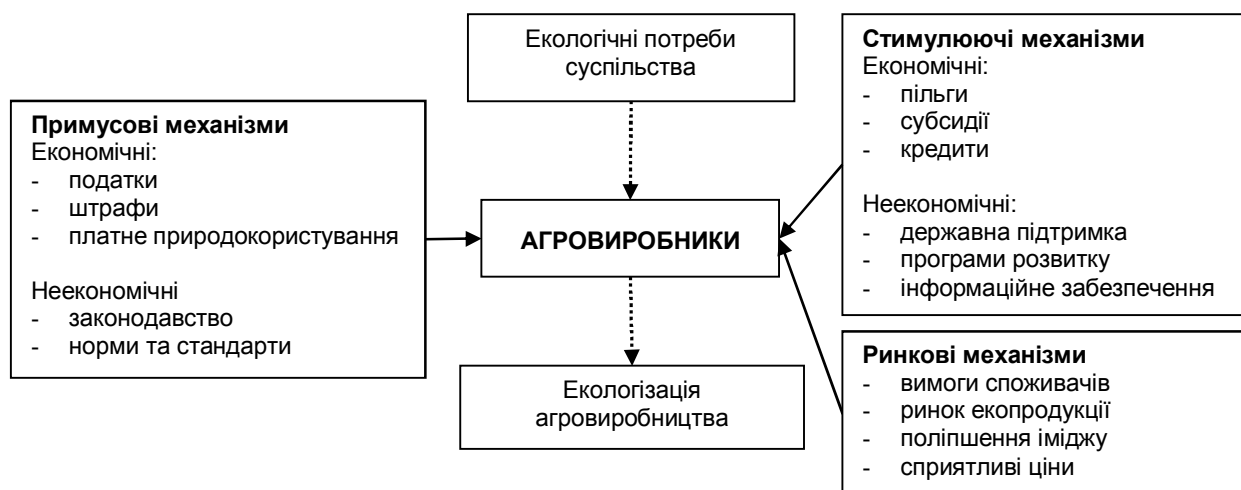

Рис. 1. Механізми екологізації агропромисловості

Деталізуючи окремі його складові можна зазначити, що серед примусових інструментів ми виділяємо економічні (перед усім податкові) та неекономічні важелі впливу (необхідність дотримуватися норм екологічного та земельного законодавства, стандартизація продукції та виробничих процесів). Розглянемо детальніше ефективність окремих примусових важелів у сучасних умовах з огляду на практику їх застосування в умовах національного АПК.

Дієвим важелем впливу на підприємства завжди залишались податки. В світі існують різні податкові механізми стимулювання екологізації виробництва: екологічні податки, екологічні податки за продукцію, диференційовані податки, адміністративні податки, податкові пільги, система повернення задатку [6]. Такі збори покликані з одного боку виступати джерелом фінансування екологічних проектів, а з іншого, виступаючи

додатковим фінансовим тягарем для господарюючих суб'єктів. Збільшуючи вартість неекологічних товарів вони фактично сприяють стимулюванню виробництва екологічно чистої продукції [7].

У національній податковій системі України податкові інструменти екологічного регулювання проходять стадію становлення. Спеціалізовані екологічні податки фактично не були впроваджені в практику господарювання. Окремого розвитку отримали принципи платності розміщення відходів та платного природокористування.

З 2011 року підприємства України сплачують екологічний податок, який передбачає компенсацію за розміщення, викиди та скиди відходів. Для сільського господарства цей податок застосовувався стосовно розміщення органічних відходів підприємствами тваринництва та птахівництва, але з 2013 року його було скасовано для підпри-

емств, що в подальшому використовували їх у сільськогосподарстві, тобто фактично повністю утилізуються за різними напрямками.

Механізми платного природокористування у сільському господарстві представлені земельним податком і платою за спеціальне водокористування. Концепція платного природокористування передбачає фінансове відшкодування природокористувачем суспільних витрат на збереження, відновлення, вилучення й транспортування природних ресурсів, що використовуються, потенційних зусиль суспільства щодо повернення або адекватної заміни використовуваних нині ресурсів в майбутньому. Нажаль, земельний податок у даний час не виконує стимулюючу функцію щодо власників землі та землекористувачів, які позбавлені мотивації для забезпечення її ефективного використання за цільовим призначенням, а його розміру недостатньо для відшкодування якості землі внаслідок часто виснажуючого господарювання [8].

Таким чином можна стверджувати, що на сьогодні економічні важелі механізму екологізації сільськогосподарського виробництва є малозадіяними і потребують доопрацювання.

Неекономічні примусові інструменти передбачають необхідність дотримання норм екологічного та земельного права. Законодавство з цього питання є досить детально опрацьованим і закріплене у Конституції України, земельному, екологічному, водному кодексах тощо.

Внаслідок порушення земельного законодавства (руйнування, пошкодження забруднення ділянки та інше) передбачене настання цивільної відповідальності – необхідність компенсації завданих збитків, в окремих випадках можливе настання кримінально відповідальності за суттєву шкоду навколишньому середовищу та здоров'ю населення, але прикладів фактичного застосування суворих покарань майже не зафіксовано [9]. Така практика безкарності не сприяє формуванню у підприємців екологічно свідомості, залишаючи найголовнішим принцип економічної доцільності, чим фактично стимулює екологічні порушення.

Деякого розвитку набули механізми штрафування, так з метою захисту родючості ґрунтів та недопущення вирощування монокультур і нерациональних сівозмін з 1 січня 2013 року почали діяти штрафні санкції за відсутність та недотримання затверджено сівозміни для землекористувачів з площею землекористування більшою як 100 га [10], але на сьогоднішній момент науковці сумніваються в агроекологічній ефективності такого заходу. Згідно із статистикою Держземагентства України на початок червня 2012 р., в Україні налічувалось 18527 землекористувачів, які згідно нових вимог мусять господарювати за Проектом землеустрою, але лише 200 з них фактично отримали проекти землеустрою, що забез-

печують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь; 862 землекористувачі уклали угоди на виконання цих робіт. Тобто 95% господарств фактично порушують вимоги закону щодо розробки проектів землеустрою [11]. Серед причин такої пасивності називають і відсутність ефективного механізму складання та затвердження дієвих проектів землеустрою. Усталена практика формування сівозміни вимагає не лише значних фахових знань в сфері землеустрою, а й агрономії, економіки, екології тощо. Сівозміна має враховувати спеціалізацію господарства, його технічні та технологічні можливості; бути прив'язаною до державних та регіональних програм розвитку і виробництва; містити рекомендації та варіанти взаємозаміни культур при виникненні форс-мажорних обставин (загибель, вимушений пересів тощо), а також багато іншого. Через це розробка такого проекту потребує суттєвих знань навичок, часу а також витрат, співставних з розмірами штрафів за відсутність проекту [12]. До того ж навіть за умов складання проекту землеустрою (відсутність якого коштуватиме до 8500 грн.) штрафи за його недотримання досить незначні – 510 грн., що ставить під сумнів дієвість такого карального механізму для крупних господарств, які і є основними порушниками.

Система екологічних норм та стандартів віднесена нами до примусових елементів механізму екологізації, хоча фактично лише частина нормативів є обов'язковими до виконання. Ряд підприємств проходять добровільну сертифікацію на відповідність екологічним стандартам з метою поліпшення прибутковості власної діяльності. Тим не менш ця практика є не досить поширеною і потребує спеціально уваги держави. Підтримка екологічних торгових марок на загальнонаціональному рівні посилить конкурентоспроможність вітчизняної продукції та надасть додаткових переваг відповідальним товаровиробникам.

Щодо підтвердження якості сільськогосподарської продукції та процесів, система стандартів досі залишається недостатньо розвиненою, ряд вчених вказує на застарілість застосовуваних норм [13]. Розвиток системи сертифікації та стандартизації можливий лише за умов більш активної участі спеціалістів підприємств – лідерів галузі, які поруч з науковцями мають визначати контрольні параметри та методи оцінювання. Окремо постає питання застарілості матеріально-технологічної бази сертифікованих лабораторій, що не здатні оперативно і широкомасштабно виявляти залишки пестицидів, наявність ГМО. Шляхи їх фінансового оздоровлення та інноваційного оновлення можуть бути розглянуті в рамках окремого дослідження.

Висновки.

Система організаційно-економічних та правових важелів впливу на сільськогосподарські підприємства з метою екологізації виробництва,

хоча і детально досліджена в працях вітчизняних науковців, носить швидше декларативний характер. Окремі інструменти стимулювання екологічної діяльності підприємств в Україні представлені у вигляді законодавчих положень, але не будучи впровадженими у практику господарювання, фактично не задіяні. Більш дієвими на сьогодні є ринкові механізми, які менше залежать від дер-

жавних інститутів і стимулюють виробника до випуску екологічно чистої продукції з метою виходу на нові ринки та отримання конкурентних переваг. Ефективність таких інструментів може бути посилена зусиллями держави, наприклад, законодавчо встановлюючи критерії екологічності підприємств, продукції та процесів.

Список використаної літератури:

1. Розвиток господарських формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК / За ред. М.В.Зубця, П.Т.Саблука, В.Я.Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ УААН. – 1999. – 269 с.
2. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія. У 2 ч. / за ред. В.М. Гейця, А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-еко. ун-т, 2008.
3. Трегубчук Валентин Михайлович – видатний дослідник економіко-екологічних проблем / Б. Й. Пасхавер, Д. Ф. Крисанов, О. Л. Попова, В. В. Юрчишин // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 14.
4. Царенко О.М. Економічні проблеми виробництва екологічно чистої агропромислової продукції. – К.: Аграрна наука, 1998. – 251 с.
5. Бігдан, Олег Васильович. Економічний механізм екологізації сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.03 / Бігдан Олег Васильович ; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". - К., 2013. - 20 с.
6. Левандівський О.Т. Інструменти фінансово-економічного регулювання природокористування та відтворення природних ресурсів / Левандівський О.Т. // Сталий розвиток економіки. – №1. – 2010. – С.91–94.
7. Поліщук В.Г., Франчук Ю.О. Роль екологічного оподаткування в контексті стимулювання сталого розвитку регіону // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/75994.doc.htm
8. Мартин А.Г., Лісецький В.В. Платність сільськогосподарського землекористування в Україні потребує реформування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zsu.org.ua/andrij-martin/102-2012-03-01-15-11-22>
9. Юридична відповідальність землевласників і землекористувачів за шкоду, заподіяну землям сільськогосподарського призначення та іншим природним об'єктам // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/agrar-pravo/82.php>
10. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1443-17>
11. В. Литвінець Організація сівозмін: законодавчі вимоги // Пропозиція, 2014, №1- Режим доступу <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=4028>
12. Кириленко І., Кравчук В. (Пояснювальна записка 28.12.2012) „Про внесення змін до законів України щодо удосконалення розробки проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь”
13. Система державного регулювання безпечності харчових продуктів в Україні: на шляху вдосконалення. Аналітичний звіт конференції ІСР “Реформа системи харчової безпеки: міжнародний досвід та рекомендації для України”, 2009

Новикова О.С. Эффективность механизмов экологизации сельскохозяйственного производства: современные ориентиры.

В статье классифицируются и исследуются отдельные инструменты экологизации сельского хозяйства и проблемы, которые препятствуют его эффективному экологосбалансированному развитию.

Ключевые слова: экологизация сельского хозяйства, платное природопользование, механизм экологизации, рациональные севообороты.

Novikova O. Effectivity of mechanisms of agricultural production ecologization: modern perspective

Mechanisms of ecologization of agricultural production are classified and analyzed in the article. It also concerns problems, which prevent from its effective ecologically balanced growth.

Keywords: agricultural ecologization, paid nature usage, mechanisms of ecologization, rational crop rotation.

Дата надходження до редакції: 15.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є. В.